

ALMA PAOLA TREJO PEÑA_(aptrejo@yahoo.com)_Universidade da Coruña, Galicia-España

Da política de *laissez-faire* á deportación masiva de mexicanos: o efecto da política migratoria estadounidense na migración mexicana

De la política de *laissez-faire* a la deportación masiva de mexicanos: el efecto de la política migratoria estadounidense en la migración mexicana

From Laissez-Faire Policy to the Massive Deportation of Mexicans: The Effect of U.S. Immigration Policy on Mexican Migration

& Resumo: O destino principal dos mexicanos que deciden emigrar, é Estados Unidos. Desde o século XIX ata os nosos días, a política interna estadounidense ocasionou efectos na migración de mexicanos que se dirixen a ese país. Co obxectivo de comprender como o fluxo migratorio mexicano evolucionou respecto á política migratoria estadounidense, este artigo analiza os cambios contextuais da política migratoria estadounidense e os efectos que tivo na poboación migrante mexicana. Conclúese, afirmando que a visibilidade de colectivos migratorios xera unha necesidade de control por parte da opinión pública estadounidense. Desde os oitenta faise perceptible a numerosa presenza de mexicanos nese país xerándose políticas restritivas locais e de control e vixilancia na fronteira mexicana. Así como a falta de xestión humanitaria por parte do goberno mexicano xerou un efecto recente de deportacións masivas de mexicanos durante a administración Obama.

& Palabras clave: política migratoria, migrantes mexicanos, control, México, Estados Unidos.

& Abstract: The United States of America is the main destination of Mexicans who decide to emigrate. From the nineteenth century until today, the U.S. domestic policy has caused effects in Mexican migration flows. In order to understand how Mexican migration flow evolved over the U.S. immigration policy, this article analyses the changes in the U.S. migration policy and the effects that it has provoked over Mexican migration flows. On the one hand, we conclude stating that visibility of certain citizenships generates a need to control migration in American public opinion. On the other hand, we affirm that since the 80's Mexican immigrants became more visible because it is numerical weight. Moreover, other factors, this

visibility generates are restrictive local policies and the need to control and surveillance the Mexican border. Recently, since Mexican authorities have not manage migration with a humanitarian scope, an Obama administration recent effect is massive Mexican deportations.

& Keywords: immigration policy, Mexican migrants, control, Mexico, the United States.

1. INTRODUCCIÓN

Fai dez anos parecía que a redución da emigración de mexicanos a Estados Unidos (EU) era pouco probable. Queda lonxe a cifra que se sostivo anualmente entre 1995 e 2004 de 600 mil mexicanos inmigrantes cada ano en EU (Passel et. al., 2012). Se nos baseabamos nas fontes de datos, desde 1970 ata o 2007 o saldo neto migratorio que amosaban para México era continuamente negativo (Passel et. al., 2012). Desde a década dos oitenta ata catro décadas máis tarde, o crecemento de mexicanos en EU era sostido e constante. Desde mediados dos anos noventa, as políticas de control e vixilancia fronteiriza de EU, tomaban forma de muros, cerrados, equipo tecnolóxico, pero os inmigrantes de orixe mexicana continuaron cruzando a EU, ata acadar 12 millóns no ano 2007.

Respecto á situación da poboación mexicana residente en EU, no ano 2000, co cambio do partido no poder en México, xurdiu unha esperanza por poñer o tema migratorio na axenda de diálogo entre os dous países. Os sucesivos mandatarios mexicanos (Felipe Calderón e Enrique Peña Nieto) non trataron o tema desde EU. Dado que, os mandatarios mexicanos se preocuparon pouco por xestionar a migración baixo unha ollada humanitaria, desde o goberno de Obama se construiu o escenario ideal para que ocorrera unha deportación masiva de mexicanos en EU.

A migración de mexicanos a EU é un fenómeno social que ten tres características que o diferencian doutras migracións que chegaron a EU, que son a súa historicidade¹, masividade² e veciñanza³ (Durand e Massey, 2003). A migración de mexicanos a ese país está asociada tanto ás decisións de política migratoria de EU, como a problemas internos en México. É imposible comprender a mobilidade poboacional entre estes dous países sen desentrañar a súa historia común (Ibíd.). Por iso, este artigo presenta unha exposición esquemática dos periodos históricos, os contextos nos dous países que afectaron ao fenómeno migratorio, as accións concretas de política migratoria de ambos os dous gobernos e as consecuencias que se derivan desas accións para a poboación mexicana que emigra a EU.

2. DO ENGANCHE Á MIGRACIÓN INDOCUMENTADA

No periodo de 1900 a 1920 ubícase a primeira etapa da migración mexicana a EU denominada a *fase do enganche* (Ibíd.), pois EU se abasteceu de man de obra mexicana para acadar os seus intereses económicos, pero EU non levou un rexistro dos mexicanos que estaban entrando ao país a través da súa fronteira terrestre, nin existían regulacións fronteirizas (Reisler, 1976). O goberno de EU tampouco logrou que os traballadores enganchados regresasen ás súas comunidades de orixe ao concluir os seus traballos (Sherry, 2004).

Cadro 1: Períodos, contexto, accións de política migratoria e consecuencias para os migrantes mexicanos en EU de finais do século XIX e principios do século XX

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
1840-1848 1870-1910	<ul style="list-style-type: none"> – Laissez- faire – Tratado Guadalupe Hidalgo. – Concesión de terras a estadounidenses no sur de EU. – Porfiriato. 	Pouca interferencia do goberno de EU en materia migratoria respecto a México.	<ul style="list-style-type: none"> – Aberto recrutamento de traballadores mexicanos. – Presenza mexicana no exército de EU. – Refuxiados da ditadura.
Primeiros anos do século XIX 1908	Necesidade de man de obra por parte de EU.	<ul style="list-style-type: none"> – Enganche privado e semiforzado. – O goberno de EU non levaba rexistro dos mexicanos que entraban pola súa fronteira terrestre. 	<ul style="list-style-type: none"> – Ingreso de poboación de orixe mexicana pola fronteira terrestre estadounidense. – Incremento da poboación de orixe mexicana en EU.
1910	Revolución mexicana.	Ambiente hostil en México.	<ul style="list-style-type: none"> – Mexicanos que foxen da revolución a EU. – Incremento da poboación de orixe mexicana en EU.
1914-1918	Participación de EU na 1ª Guerra Mundial.	<ul style="list-style-type: none"> – Abandono temporal de empregos polos estadounidenses e necesidade de mexicanos no campo de batalla e laboral. 	<ul style="list-style-type: none"> – Disponibilidade de man de obra mexicana. – Continúa incrementándose a poboación de orixe mexicana en EU.

Fonte: Sherry (2004), Durand e Massey (2003)

Entre 1910 e 1918, produciuse un aumento da poboación mexicana en territorio estadounidense pola revolución mexicana e o ingreso de EU á primeira guerra mundial. Este último feiro xera a necesidade de inmigrantes mexicanos, xa sexa para combater no campo de batalla ou para suplir poboación que se atopaba na fronte de guerra (Durand e Massey, 2013).

Un fluxo migratorio mexicano ingresou a territorio estadounidense a través dun sistema de contratación de man de obra privada e semiforzada. O perfil dos migrantes era basicamente de varóns xóvenes, capaces de cubrir a demanda laboral requirida polos empregadores a un baixo custo. Desde esta época, orixínase o peculiar nexo entre as necesidades da economía estadounidense e un tipo de traballadores mexicanos. As decisións do goberno de EU comezan a definir un tipo de perfil dos migrantes mexicanos. Durante estes anos, tanto o contexto histórico como as accións de política migratoria (ou ausencia da mesma) nos dous países, incentivan o aumento de poboación de orixe mexicana en EU.

Un segundo periodo da emigración mexicana a EU iníciase en 1923 e corresponde á época ou *fase das deportacións* (Ibíd.), que é caracterizada por tres ciclos de retorno masivo e un de deportacións realizadas pola Patrulla Fronteiriza. En 1923, co obxectivo de levar a cabo o mantemento das vías férreas en Chicago, contratouse a máis de 2,000 traballadores mexicanos (Ibíd.). Un ano despois, en 1924, creouse a patrulla fronteiriza e tiveron lugar as primeiras devolucións dos traballadores mexicanos. A falta de oportunidades laborais causada pola gran depresión económica de 1929, ocasionou unha diminución da poboación mexicana en EU. A vinculación dunha necesidade do mercado laboral estadounidense demandou unha oferta de traballadores que é cuberta por mexicanos.

Cadro 2. Periodos, contexto, accións de política migratoria e consecuencias para os migrantes mexicanos en EU de 1923 a 1929

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
1923	Necesidade de ampliar as liñas ferroviarias en EU.	Preferencia de traballadores mexicanos sobre traballadores asiáticos.	Establecemento de novas rutas asociadas aos FFCC que enlazan espazos de orixe en México e destino en EU.
1924	Necesidade en EU de controlar o fluxo mexicano.	Creación da patrulla fronteiriza.	Retorno obrigado e devolución de migrantes a México.
1929-1933	Gran depresión en EU.	Restrición de oportunidades laborais en EU para mexicanos.	Retorno de migrantes a territorio mexicano.

Fonte: Sherry (2004), Durand e Massey (2003)

3. OS PROGRAMAS DE TRABALLADORES: A ÉPOCA DOS BRACEIROS

A terceira etapa da migración mexicana a EU, que abrangue de 1942 a 1964, é coñecida como o *periodo braceiro* (Durand e Massey, 2003). Os convenios bilaterais de traballadores temporais coñecidos como *Programas Braceiros*⁴ (PB), foron a resposta do goberno estadounidense ante as demandas laborais en EU, sen perder o control do fluxo mexicano que ingresaba ao seu territorio.

Ao concluir a Segunda Guerra Mundial, a economía de EU continuou requirindo traballadores estranxeiros para abastecer o seu mercado laboral. A partir das necesidades en EU, determináronse os lugares de destino nese país e as zonas de recrutamento en México (hoxe coñecidos como *rexións tradicionais* de emigración). No *periodo braceiro*, o perfil dos inmigrantes mexicanos correspondeu a un fluxo de traballadores varóns, orixinarios do medio rural, solteiros, de baixa escolaridade, contratados temporalmente e empregados en traballos do sector primario, principalmente en actividades agrícolas en EU (Castillo, 1995). Unha consecuencia non prevista do recrutamento de mexicanos a través dos PB, foi a falta

de medidas para asegurar o seu retorno. Indirectamente incentivouse a outros membros das comunidades expulsoras a seguir ou reunirse cos seus familiares que xa radicaban en EU (Sherry, 2004).

Ata finais dos anos 60's o perfil sociodemográfico dos migrantes aparecía como invariable e correspondía –como xa se mencionou– a homes xóvenes de orixe rural cuxa ocupación comunmente era en actividades agrícolas (Gastelum, 1991). A partir dos anos 70s', o perfil redefiniuse con referencia ás rexións de orixe e destino e ás características sociodemográficas dos migrantes (Francisco Alba, 1999). Nos anos 80's, obsérvase que son variados os elementos que modifican o perfil da migración mexicana. O cambio radica no volume e modalidade dos fluxos (Verduzco, 2005).

Cadro 3: Periodos, contexto, accións de política migratoria e consecuencias para os migrantes mexicanos en EU de 1942 a 1964

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
1942-1947	– Necesidade de traballadores agrícolas temporais.	– Primeiro programa braceiro.	– Migración mexicana temporal, maioritariamente masculina e de orixe rural a EU.
1951-1964	– Os empregadores en EU seguían contratando a traballadores mexicanos. – Recuperación económica de EU ao concluir a guerra.	– Segundo programa braceiro. – Continua necesidade de forza de traballo mexicana en EU.	Resolveuse a demanda laboral en EU sen perder o control do fluxo por parte de EU.

Fonte: Sherry (2004), Durand e Massey (2003)

4. POLÍTICAS MIGRATORIAS SELECTIVAS E REDEFINICIÓN DO PATRÓN MIGRATORIO

A partir de 1965, EU implementouse unha inmigración selectiva de traballadores baseada nun sistema de cotas por país, que limitaba certos fluxos e incentivaba outros, dificultouse o libre tránsito da fronteira e realizáronse deportacións sistemáticas de traballadores indocumentados. As transformacións da política migratoria estadounidense redefiniron o patrón migratorio e o perfil dos migrantes mexicanos.

Na *fase de enganche*, as rutas dos fluxos estiveron orientadas polas necesidades do mercado laboral en localidades tan distantes como Chicago ou espazos fronteirizos en Texas e California. Nas fases sucesivas, especialmente durante o PB, incrementouse o asentamento de mexicanos nos EU, atraídos tanto polas oportunidades laborais como polas redes sociais. Porén, co fin do PB e as subsequentes deportacións masivas comezou a restrinxirse o paso pola fronteira.

Entre a poboación mexicana que residira ou traballara sen documentos en EU, que regularizaron a súa estancia laboral ou residencial baixo algún dos programas de *Immigration*

Reform and Control Act (coñecida como IRCA polas súas siglas en inglés) ou tiveron a oportunidade de mobilizar á súa familia a través da opción de reunificación, experimentaron unha redefinición nos seus patróns de circularidade, que consistía en idas recorrentes ao país orixe e retornos laborais a EU, cambiando cara estancias máis prolongadas, e mesmo observando unha tendencia a establecer a súa residencia en EU (Massey e Durand, 2003). Estes feitos permiten postular que o perfil dos traballadores mexicanos e as rutas que enlazan os seus lugares de orixe e destino, así como as rutas de ingreso e retorno, se atopan intimamente relacionados coas accións políticas do goberno estadounidense.

O proceso de amnistía e o programa de traballadores agrícolas asociados a IRCA permitiron a legalización de 2.3 millóns de mexicanos indocumentados. Posteriormente, presentouse unha diferenza nos perfís e rutas de ingreso a EU asociadas ao uso de documentos ou regularizaron a súa situación, os que continuarán empregando as rutas tradicionais de ingreso a territorio estadounidense. En contraste, os indocumentados deberán buscar zonas alternativas para internarse a EU. Igualmente, os seus perfís amosarán notables diferenzas asociadas á tradición migratoria dos seus lugares habituais de residencia.

Cadro 4: Periodos, contexto, accións de política migratoria e consecuencias para os migrantes mexicanos en EU de 1965 a 1986

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
1965-1981	Fin dos Programas de Braceiros.	<ul style="list-style-type: none"> - Establecemento do sistema de cotas. - EU optou por controlar o fluxo procedente de México. 	<ul style="list-style-type: none"> - Deportación sistemática dos traballadores indocumentados - Control fronteirizo
1982	Caída dos prezos mundiais do petróleo Crise en México		<ul style="list-style-type: none"> - Continúa a deportación sistemática de traballadores indocumentados.
1986	Percepción de perda do control da fronteira.	<p>IRCA:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Amnistía para migrantes con experiencia migratoria. - Programa para traballadores agrícolas. - Proposta de reforzo substancial das medidas de control fronteirizo. - Proposta de medidas e sancións a empregadores. 	<ul style="list-style-type: none"> - Transformación do patrón de migración circular mexicana cara un patrón de maior establecemento e residencia en EU. - Incrementase o orzamento do Servizo de Inmigración e Naturalización (INS).

Fonte: Sherry (2004), Durand e Massey (2003)

5. POLÍTICA DE CONTROL FRONTEIRIZO E CAMBIO DE RUTAS

O período que vai de 1987 a 2006 denomínase fase de legalización e migración clandestina, e nesta etapa redefínese o patrón migratorio de México a EU (Durand e Massey, 2003). Grazas a IRCA, entre 1987 e 1989, os migrantes orixinarios das rexións de longa tradición migratoria⁶ e da rexión fronteiriza mexicana lograron regularizar a súa estancia en EU (Ibíd.). Os migrantes procedentes de rexións con menor tradición migratoria, especialmente aqueles orixinarios de entidades que comezan a participar no fluxo migratorio nos últimos vinte anos do século XX, empregaban rutas tradicionais para ir e volver aos dous países. Porén, o feito de posuír documentos orixina diferenzas entre os migrantes das diferentes rexións.

No ano 1993, inician en EU unha serie de operativos de control e vixilancia fronteiriza. Estes sitios eran empregados polos migrantes procedentes de rexións tradicionais e fronteirizas. Os migrantes procedentes de rexións novas, emerxentes e do sur-sudeste de México, carentes de experiencia migratoria, comezaron a improvisar novas rutas de acceso indocumentado, por sitios menos vixiados mais con condicións ambientais e xeográficas adversas.

Nos anos 1990's en EU xorde unha preocupación sobre a presenza de poboación hispana. Contrariamente aos sustentos realizados por Fukuyama (1992) a finais da década dos anos 1980's, nos anos noventa Samuel Huntington (1996) consideraba á inmigración mexicana un dos retos do goberno estadounidense. Á par, os fluxos de migración cara os países máis industrializados aumentaron, provocando oposición pública e a implementación de medidas de control á inmigración (Cornelius e Rosenblum, 2004).

Co fin da Guerra Fría, EU redefiniu a súa concepción de seguridade nacional. Ao respecto, Fukuyama postula que triunfara un só tipo de goberno capitalista, con tendencias inclinadas ao liberalismo comercial. Huntington contrasta este sustento no seu artigo *El Choque de las Civilizaciones*. O artigo, publicado na revista *Foreign Affairs*, augura os novos desafíos para o capitalismo de EU -modelo económico triunfador da guerra fría- e por primeira vez cómpre poñer atención no crecemento da poboación de orixe hispana en EU; o devandito texto marca o inicio cara unha "nova historia". Dez anos máis tarde, Huntington cuestiona a identidade estadounidense ante a ameaza dunha inmigración latina en continuo aumento, que non comparte o credo americano, a cultura anglosaxona, a ética do traballo e por ser indocumentados. Para Huntington (2004) a máis significativa é a inmigración mexicana, argumenta que é alarmante pola contigüidade xeográfica, pola súa concentración masiva nalgúns estados de EU como en California, onde o diferencial salarial seduce aos migrantes mexicanos a buscar mellores condicións de vida.

Respecto ao papel do Estado fronte ao desafío de controlar a migración distintos autores sinalan que:

- a) A presión pública inflúe no tipo de política de control fronteirizo a seguir (Andreas, 2000).
- b) Os grupos de interese nacional ou grupos internos, institucións políticas, propietarios de terra e capital inflúen tanto no modelo como nas medidas de control dos fluxos non autorizados de migrantes económicos (Cornelius e Rosenblum, 2004).
- c) Un aumento no orzamento para controlar a fronteira reflíctese nunha estratexia de concentración de persoal e tecnoloxía (GAO, 1997).

Ao comezo da década dos noventa, a opinión pública en EU incidiu na política de control fronteirizo. Esa política, que se caracterizara por ser de baixa intensidade, redefiniuse nunha escalada de lexislacións restritivas e accións da Patrulla Fronteiriza, do INS, e operativos militares. O endurecemento migratorio concentrou os esforzos na área fronteiriza con

México, para amosar unha fronteira limpa e segura e responder á presión interna en EU (Andreas, 2000).

Co presidente Clinton, o INS dificultou a entrada non autorizada de persoas e o emprego de equipos de seguridade de avanzada tecnoloxía para detectar a súa presenza na fronteira con México. O aumento do orzamento para controlar a fronteira levou a que, a partir de 1993, se tomara por primeira vez con seriedade o endurecemento da súa vixilancia e control (Cornelius, 2001). En febreiro de 1994, o procurador xeral de EU anunciou nun reporte a nova estratexia a seguir para o reforzamento fronteirizo. Esta estratexia recibiu o nome de *prevención para a detención*. De acordo co reporte, en 1993 os datos amosaban que, mentres as detencións diminuían nos sectores tradicionais de entrada, se experimentaba un aumento en novos puntos de ingreso (GAO, 1997).

A Patrulla Fronteiriza concentrou o reforzamento da vixilancia nos segmentos localizados nas áreas urbanas visibles, que á vez eran os lugares empregados para o cruce migratorio indocumentado. Os esforzos traducíronse en distintos operativos aos que se lles deron denominacións específicas: en 1993 “Operation Hold-the-Line” no Paso (Texas), en 1994 “Operation Gatekeeper” no Sector San Diego, no mesmo ano “Operation Safeguard” en Arizona e en 1997 “Operation Río Grande” en Texas. Para as autoridades estadounidenses, o aumento das aprehensións na fronteira amosan o éxito dos operativos (Cornelius, 2001). Con estes operativos, a probabilidade de ser aprehendidos incrementouse. Esta situación tivo efectos tanto no patrón de circularidade como nas rutas de ingreso, e o requirimento e custo por contratar un guía no autorizado para el cruce da fronteira⁶.

Cadro 5: Periodos, contexto, accións de política migratoria e consecuencias para os migrantes mexicanos en Estados Unidos de 1987 a 2001

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
1987-1989	Recoñécese a necesidade de traballadores en EU.	IRCA.	– Éxito da amnistía. – Fracaso das accións para empregadores e control fronteirizo.
1990	Percepcións: a) Aumento do fluxo indocumentado cruzando a fronteira. b) Perda de control por parte do Estado.	Presión pública ao Estado para asegurar a fronteira terrestre con México. Identificación de áreas empregadas para o paso indocumentado	– Escalada de endurecemento fronteirizo. – Necesidade de desviar o fluxo migratorio indocumentado de áreas urbanas a zonas menos visibles.

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
1993	Visualización da migración mexicana como un problema de competencia interna de EU.	Operativo Hold the Line en El Paso, Texas.	– Cambio de rutas cara novas e máis hostís zonas de paso.
1994	Entrada en vigor do TLC (Excluindo o tema migratorio).	Operación Gardián en San Diego, California. Operación Safeguard en Arizona.	– A crise económica en México incentiva a emigración mexicana a EU.
1996	Apróbase en México a dobre nacionalidade.	IIRIRA ⁷	– Aumento da naturalización de mexicanos en EU.
1997		Operación Río Grande en Texas.	– Desvío das rutas da canle tradicional do fluxo.
2000	Bono democrático en México: credibilidade favorable para a negociación en materia migratoria.	Proposta mexicana de Acordo Migratorio – Regularización 3.5 millóns de indocumentados – Programa de traballadores temporais – Visas para reunificación familiar e traballo – Seguridade fronteiriza – Apoio a programas de desenvolvemento rexional	
Después 11-09-2001	“América en guerra”	– Estratexia de Seguridade Nacional para evitar a vulnerabilidade na fronteira estadounidense.	– Abandono da proposta para un acordo migratorio.

Fonte: Sherry (2004), Durand e Massey (2003), Hungtington (1996 e 2004), Márquez (1998).

Entre as consecuencias da aplicación dos operativos, diversidade de autores mencionaron as seguintes⁸:

Os inmigrantes permaneceron dentro do territorio estadounidense por máis tempo ou definitivamente.

- Sofisticáronse os métodos e estratexias empregados polos coiotos e o seu pagamento.
- Aumentou o uso de documentos falsificados.

- Redefiníronse as rutas de ingreso que tradicionalmente eran empregadas polos migrantes indocumentados.
- Os migrantes cruzaron por áreas periféricas expoñendo as súas vidas a condicións ambientais e xeográficas extremas. As mortes na fronteira ocorren en sitios de difícil acceso e onde as condicións climáticas son máis adversas.
- A maior concentración no número de aprehensións ocorre en sitios distintos aos que tradicionalmente se caracterizaban por un alto número destas.

6. DAS PROMESAS DE DIÁLOGO E COLABORACIÓN BILATERAL Á SEGURIDADE PARA AMÉRICA DO NORTE

No ano 2000, grazas ao chamado “bono democrático”, ao iniciar a presidencia Vicente Fox, o estado mexicano adquiriu a credibilidade da que prescindiu por varias décadas. Este feito influíu para que EU, país que se oufana de promover a democracia global, recoñecese esta nova condición de México. Ao iniciar a presidencia de George W. Bush, a súa primeira visita internacional foi a México. Nesa época, parecía existir unha notable similitude de intereses e actitudes entre ambos os dous mandatarios. Contexto que foi aproveitado por Jorge Castañeda, Secretario de Relacións Exteriores, quen puxo na mesa de diálogo cos EU o tema migratorio. Esta iniciativa ubicou o tema migratorio como prioridade na axenda mexicana e levou ao presidente Fox a visitar ao seu homólogo en EU. Un efecto foi que nos EU se retomou o discurso en contra da migración indocumentada e a necesidade continua de incrementar a seguridade da fronteira.

Cos acontecementos ocorridos en EU o 11 de setembro de 2001, por primeira vez se amosa que EU é vulnerable dentro do seu territorio nacional. En resposta, ese país declárase “en guerra” e en pro do fortalecemento da súa seguridade interna (Márquez, 2005). Un dos primeiros obxectivos por acadar foi fortalecer a seguridade das fronteiras, chegándose á sinatura da *Alianza para a Seguridade e a Prosperidade de América do Norte* (ASPAN). Esta alianza deu como resultado os acordos de fronteiras intelixentes asinados en 2001 e 2002 por México, EU e Canadá. (Benítez e Rodríguez, 2006). (Ver cadro 6).

Como reacción aos ataques terroristas do 11 de setembro de 2001, EU visualiza a opción de aliarse co seu veciño do sur. As tres áreas de *seguridade* que se trataron na negociación deste acordo amosan a importancia que EU outorga á *seguridade fronteiriza*. O territorio fronteirizo, por onde tradicionalmente transitan en forma documentada e indocumentada migrantes mexicanos, adquire un carácter estratéxico e é percibido como unha área estratéxica común para os dous estados. Se ben o fluxo de bens e a infraestrutura fronteiriza son incluídas na negociación, un dos eixes problemáticos é o do fluxo de persoas. Aínda que se pon especial énfase no ingreso autorizado, denótase unha constante preocupación polo ingreso indocumentado, afirmándose este feito no punto de disuasión de polleros, asumíndose que seguen a ocorrer ingresos non autorizados e que se deben endurecer as rutas de entrada a territorio estadounidense. O concepto de fronteiras seguras e intelixentes inclúe a seguridade das fronteiras ferroviarias. Convén sinalar que este medio de transporte foi de grande importancia para aumentar o ingreso da poboación mexicana a EU e de definición das rutas empregadas desde o século XIX⁹.

Cadro 6. Compromisos sobre fronteiras intelixentes entre México, EU e Canadá

Seguridade da infraestrutura.	Seguridade no fluxo de persoas.	Seguridade no fluxo de bens.
<ul style="list-style-type: none"> - Planeamento a longo prazo. - Mellora no fluxo de colos de botella fronteirizos. - Protección para a infraestrutura. - Harmonización dos puntos de entrada aos portos. - Exhibición de proxectos. - Cooperación en puntos de paso fronteirizo. - Financiamento de proxectos fronteirizos. 	<ul style="list-style-type: none"> - Viaxeiros con documentación previamente revisada. - Información avanzada sobre pasaxeiros. - Viaxes de negocios polo Tratado de Libre Comercio de América do Norte (TLCAN). - Fronteiras seguras e disuasión de polleros. - Consulta respecto á política de expedición de visas. - Adestramento conxunto. - Bases de datos conxuntas. - Revisión de persoas procedentes de terceiros países. 	<ul style="list-style-type: none"> - Cooperación entre os sectores privado e público. - Intercambio electrónico de información. - Seguridade no transporte marítimo de bens. - Cooperación tecnolóxica. - Seguridade en redes ferroviarias. - Combate á fraude. - Intercepción de contrabando.

Fonte: Elaboración propia con información de Benítez e Rodríguez, 2006 pp. 10.

Tomando en conta que desde o inicio da década dos noventa se realizaron unha serie de operativos fronteirizos en resposta a esixencias e presións de distintos grupos nacionais de interese, xeráronse percepcións de que existía unha perda de control por parte de EU ante un continuo aumento do fluxo indocumentado cruzando a fronteira sur de EU.

*“En EU as políticas de seguridade da patria iniciáronse coa emisión da **Acta patriótica** en outubro de 2001”* (Benítez e Rodríguez, 2006: 9). Dado o feito de que *América se atopaba en guerra¹⁰*, a sinatura da ASPAN resultaba de vital importancia para incrementar a seguridade interna de EU, que unicamente se acadaría coa cooperación dos seus veciños. *“Neste sentido, os ataques a Estados Unidos abriron o camiño a un novo pensamento xeopolítico hiperrealista, onde os primeiros elementos estratéxicos por considerar se deron na protección das fronteiras de EU, involucrando de inmediato a busca da cooperación con Canadá e México.”* (Benítez e Rodríguez, 2006: 9)

Cadro 7. Periodos, contexto, accións de política migratoria e consecuencias para os migrantes mexicanos en EU, 2001 a 2013

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
2001	Protexer as fronteiras de EU Plan Fronteira Sur	Acordo de fronteiras intelixentes con Canadá.	Mortes de inmigrantes mexicanos.
2002	Continúa a necesidade de establecer alianzas para protexer as fronteiras de EU	Acordo de fronteiras intelixentes con México Crea departamento de Seguridade interna de EU.	Incremento da vixilancia e o control na fronteira con México.
2004	Exercer soberanía de maneira efectiva. O operativo en Arizona non diminuíu o fluxo de ingreso.	Novos riscos e ameazas á seguridade nacional: terrorismo. Novo operativo en Arizona.	– Incremento das mortes de mexicanos polo Deserto de Arizona. – Reforma institucional en México: por recomendación de EU en México apróbase unha lexislación de Seguridade Nacional. – Sistema Integral de Operación Migratoria
2005	Debate en EU e percepción da opinión pública de que non se controla a fronteira.	Alianza para a Seguridade e Prosperidade en América do Norte (ASPAN)	Incrementáronse aínda máis os riscos e mortes nas novas rutas.
2006	Eleccións xerais en México e lexislativas en EU – Voto mexicano no estranxeiro	Proposta lexislativa estadounidense para asegurar un fluxo migratorio ordenado. – Uso da Garda Nacional na Fronteira entre México e EU.	– Marcha polos dereitos de migrantes de orixe mexicana en EU. – Proposta de traballadores temporais. – Nova lei de poboación en México. – Desmigratización da axenda.

Periodo	Contexto	Accións de política migratoria	Consecuencias para a poboación migrante mexicana
2008-2011	Crise económica e financeira	<ul style="list-style-type: none"> - Iniciativa Mérida - Diminución de emprego para os migrantes Incremento das deportacións - Leis restritivas en Alabama, Arizona e Georgia 	<ul style="list-style-type: none"> - Retorno de migrantes mexicanos - En 2010 a migración mexicana irregular neta a Estados Unidos chegou a cero. - En 2010 aconteceu o masacre de San Fernando - Inseguridade en México leva a empresarios a EU
2012-2013	Reelección Obama	<ul style="list-style-type: none"> - Incumplimento da Reforma migratoria. - Lexislacións antiinmigrantes 	<ul style="list-style-type: none"> - Xurdimento dos dreamers - Caravanas contra violencia

Fonte: Márquez (1998), Sherry (2004), Durand e Massey (2003), Hungtinton (2004), Rozental et al. (2005), Casillas (2006), Artola (2006).

7. DA EXTERNALIZACIÓN DE FRONTEIRAS¹¹ ÁS DEPORTACIÓN MASIVAS DE MEXICANOS

Desde a fase de deportacións en 1923, a falta de acción dos gobernantes mexicanos contrastou coa implementación de políticas de control migratorio estadounidense. A fronteira estadounidense foi expandida, agora non son os límites da fronteira norte mexicana con EU os que definen o ingreso de migrantes que se dirixen a EU. Actualmente existe unha gran colaboración entre México e EU para obstaculizar o paso dos migrantes centroamericanos en tránsito e os novos límites da fronteira estadounidense externalizada comezan no Suchiate.

Durante a presidencia de Felipe Calderón (2006-2012), diversos especialistas, organizacións civís e gobernantes centroamericanos coincidiron na falta de resolución de temas como a seguridade e dereitos humanos para os migrantes en tránsito por territorio mexicano. O efecto máis lamentable que tivo esta incapacidade de proporcionar un trato humanitario aos migrantes que transitan por México ocorreu en 2010, cando a morte alcanzou a 72 migrantes centroamericanos, vítimas do crime organizado, nun rancho tamaulipeco¹² de San Fernando.

No contexto de deportacións masivas do goberno de Obama pesa máis na xestión e control migratorio a definición do tipo de accións do goberno estadounidense. Precisamente, unha consecuencia das deportacións masivas foi no 2012 cando comezou a propagación de novas nos medios de comunicación e traballos académicos sobre o efecto que tivo unha política antiinmigrante en EU, é a redución do saldo neto migratorio de mexicanos. Porén tamén influíu neste decrecemento a crise económica de EU que comezou en 2008. Segundo datos do Instituto Nacional de Migración de México, en 2013 foron deportados de EU 300 mil mexicanos.

No Cumio de Líderes de Norteamérica en Toluca, México, en febreiro de 2014, novamente fomos testemuñas da omisión do tema migratorio no encontro dos primeiros mandatarios de México, EU e Canadá. De entre os 25 temas tratados neste cumio primaron a seguridade fronteiriza, o comercio e o transporte e respecto á mobilidade humana só se mencionou o combate ao tráfico de persoas. Tal parece que, mentres se trate o tema de seguridade, os mandatarios de EU e Canadá están satisfeitos, e mentres as nosas autoridades sigan a ignorar a realidade dos emigrantes mexicanos en EU seremos testemuñas de leis antiinmigrantes, separacións de familias, expulsión dos dreamers¹³, e dun aumento continuo das deportacións de mexicanos desde EU.

8. CONSIDERACIÓNS FINAIS

Malia que EU é unha nación formada por inmigrantes, ao longo da súa historia xeráronse diversos movementos en contra das migracións, principalmente cando estas se volven relativamente numerosas. (Portes e Rumbaut, 1996). A visibilidade de colectivos migratorios visibles xera unha necesidade de control por parte da opinión pública estadounidense.

Nas diversas manifestacións nativistas que se presentaron ao longo da historia de EU, criticáronse os mesmos aspectos en relación con outros grupos migratorios procedentes de diversas rexións do mundo. Entre eles se poden mencionar: os sucesos de finais do século XVIII en contra de alemáns e franceses; o “sentimento” anti-irlandés xurdido a mediados do século XIX; a Acta de restrición da inmigración chinesa de 1882; o anti-mexicanismo e anti-europeísmo do leste en 1920; o movemento anti-xaponés de 1942 a 1946; a hostilidade cara mexicanos e latinos promovida desde principios dos anos noventa por autores como Samuel Huntington. Finalmente, a partir dos sucesos do 11 de setembro de 2001, xérase un forte movemento de rexeitamento a todo o relacionado co islámico (Cornelius 2006).

Segundo Susan Martin (2003), existiron catro grupos que inciden na política de inmigración estadounidense: os avogados (*advocates*), os integracionistas (*integrationists*), aqueles que favorecen o libre mercado (*free-marketeers*) e os restricionistas (*restriccionistas*). Estes catro grupos teñen as súas raíces na historia de EU e relaciónanse cos seguintes modelos: o modelo de Pennsylvania¹⁴, o modelo de Massachussets¹⁵ e o modelo de Virginia¹⁶.

A partir da década dos anos oitenta, data en que se fixo evidente o aumento da poboación nacida en México residente nos EU, incrementáronse as accións para controlar e restrinxir o ingreso de mexicanos a EU. Claramente, o efecto post IRCA e a presenza de 11.1 millóns de mexicanos no ano 2006¹⁷ tiveron como consecuencia un sentimento anti-mexicano. Algúns políticos usaron como lema de campaña discursos que promovían a diminución de migrantes mexicanos en EU¹⁸.

De acordo a Massey e Durand (2003), a migración entre México e EU ten ciclos de 20 a 22 anos, nos cales se pode identificar un certo patrón ou perfil migratorio; despois de que se cumpre ese periodo preséntanse accións políticas como os programas braceiros, a era dos indocumentados, IRCA ou o actual debate acontecido 20 anos despois de IRCA baixo un contexto moi diferente. Estes feitos coincidirían cun novo ciclo na definición da política migratoria en EU, ciclos que acontecen aproximadamente cada 20 anos, pois a última vez que este tema experimentou unha reforma a nivel legislativo foi en 1986 con IRCA. Aínda que non con exactitude estritamente temporal, coincidentemente con esta postulación cíclica de Durand e Massey, o goberno de Barak Obama que xerara grandes esperanzas respecto a unha proposta estadounidense de aprobar unha reforma migratoria, estableceuse unha nova

fase de deportacións masivas que tivo un efecto demográfico no saldo nulo migratorio de mexicanos a EU.

A axenda pública en materia migratoria segue representando un reto para os dous países. En EU, os congresistas poñen atención en outros temas que teñen que resolver e non tanto no inconcluso tema da reforma migratoria. Barak Obama, demostrou que apoia a migración legal mais non a ilegal e que busca reducir os niveis de inmigración. Por parte de México gárdase a distancia en canto proposta, no canto de aproveitar a presenza de 12 millóns de persoas con orixe mexicana no país veciño do norte, o presidente Enrique Peña Nieto, fixo evidente a falta de interese no tema migratorio durante a súa recente reunión con Obama en Toluca. Tal parece que os que seguirán redefinindo os patróns migratorios mexicanos cara EU serán os políticos de EU, e polo menos as súas políticas toman corpo e forma no control e as deportacións. Os actuais gobernantes mexicanos retoman un certo *laissez faire* ante as deportacións, o sufrimento de familias mexicanas divididas os problemas de integración social dos retornados.

Finalmente, o recomendable sería continuar a buscar a cooperación bilateral en materia migratoria, se a colaboración sobre seguridade se logrou de forma trilateral entre México, EU e Canadá, no marco do *Acordo para a Prosperidade e Seguridade de América do Norte*, o goberno mexicano require demostrar que ten un compromiso real non só cos seus connacionais que buscan mellores condicións de vida e seguridade en EU, senón cos países centroamericanos de onde proveñen a maioría de migrantes en tránsito, de seguir ignorando a necesidade de protección para os migrantes, non se rematarán as redes de tráfico ilícito de persoas que buscan rutas alternativas de paso cara os EU polas zonas máis inhóspitas da fronteira. Se ben México cedeu en temas de seguridade, non se insistiu nunha solución con ollada humanitaria á hora de xestionar e controlar as fronteiras do sur de EU e de México, as mesmas que son portas de entrada para acadar o soño americano.

9. BIBLIOGRAFÍA

- Andreas, Peter (2000), *Border Games: Policing the U.S.-Mexico Divide*. New York. Cornell University.
- Alba, Francisco (1999), "La política migratoria mexicana después del IRCA", en *Estudios demográficos y urbanos*, Vol. 14, núm. 1, xaneiro-abril, pp. 11-37.
- Alonso Meneses, Guillermo (2005), "Violencias asociadas al cruce indocumentado de la frontera México-Estados Unidos", en *Nueva Antropología*, Vol. XX, núm. 65, pp.113-123.
- Artola, Juan (2006), "México y sus fronteras: migración y seguridad", en Miranda Videgaray, C. et al. (coords.), *Los nuevos rostros de la migración en el mundo*, OIMINM-Gobierno de Chiapas, México, pp. 99-112
- Benítez Manaut Raúl, Carlos Rodríguez (2006), *Seguridad y Fronteras en Norteamérica: Del TLCAN a la ASPAN*, en *Frontera Norte*, volume 18, número 35, Xaneiro-Xuño 2006, pp.7-28.
- Canales Alejandro (2005), *Factores demográficos del asentamiento y circularidad en la migración México-Estados Unidos* en: www.eclac.cl/publicaciones/Poblacion/4/LCG2114P/lcg21144.pdf, visitada o 07 de febreiro de 2013.
- Casillas, Rodolfo (2006), *Una vida discreta, fugaz y anónima: los centroamericanos transmigrantes en México*, SEGOB-Conacyt, México, en: <http://www.insyde.org.mx/IMG/pdf/RodolfoCasillasUnavidadiscretafugazyanonima.pdf>, visitada o 07 de febreiro de 2013.
- Castillo, Víctor M (1995), *Sólo Dios y el norte. Migración a Estados Unidos y desarrollo en una región de Jalisco*. Jalisco, Universidad de Guadalajara.
- Cornelius, Wayne (2001). *Death at the Border: Efficacy and Unintended consequences of US Immigration Control Policy*. En "Population and Development Review" 27 (4): 661-685. December.
- Cornelius, Wayne (2006). WC-US Summer Seminal 2006- Public Attitudes, Exposición presentada no Seminario de Estudios de Estados Unidos, UCSD, La Jolla California, 18 de xullo de 2006.

- Cornelius, Wayne e Marc Rosenblum (2004). *Immigration and Politics*. CCIS, University of California, San Diego, October.
- Durand Jorge e Douglas S. Massey (2003), *Clandestinos. Migración México Estados Unidos en los albores del siglo XXI*. México, Porrúa.
- Fukuyama Francis (1992), *The End of the History and The Last Man*, New York. Free Press.
- GAO (1997), United Status General Accounting Office Washington, D.C. 20548, December 11.
- Gastelum G. María de los Ángeles (1991). *Migración de trabajadores mexicanos indocumentados a los Estados Unidos*, México, UNAM.
- Gil Araújo, Sandra (2005). "Muros alrededor de 'el Muro'. Prácticas y discursos en torno a la inmigración en el proceso de construcción de la política migratoria comunitaria", en M.T. Martín Palomo; M.J. Miranda López; e C. Vega Solís. (eds.), *Delitos y fronteras*, Madrid, Complutense.
- Huntington Samuel (1996), *The Clash of Civilizations and The remaining of world order*, New York,. Simon & Schuster
- (2004), *Who are we? The Challenges of Americas National Identity*, New York Simon & Schuster, pp.221-256.
- Martin Susan (2003), "The politics of US Immigration Reform" en *The Politics of Migration Managing Opportunity, Conflict and Change*, editado por Sarah Spencer, Blackwell Publishing pp 133-147
- Márquez Padilla, Paz Consuelo (1997), "Tendencias Conservadoras en Estados Unidos y Canadá Signos conservadores cara el siglo XXI", en Mónica Vereá y Silvia Núñez, coords. *El conservadurismo en Estados Unidos y Canadá: tendencias y perspectivas hacia el fin del milenio*, CISAN-UNAM, pp.19-51.
- Monclús Masó, Marta (2008). *La gestión penal de la inmigración*, Buenos Aires, Del Puerto.
- Passel, Jeffrey, D'Vera Cohn e Ana González Barrera (2012), *Net Migration from Mexico Falls to Zero— and Perhaps Less*. Washington, D.C.: Pew Hispanic Center, abril.
- Portes Alejandro & Ruben G. Rumbaut (1996), *Immigrant America. A Portrait*, California, 2nd ed. University of California Press.
- Reisler, Mark S. (1976), "Recruitment of Mexican Labor: The Early Phase, 1900-1916", en Reisler, by *The Sweat of Their Brow: Mexican Immigrant Labor in The United States, 1900-1940*, Westport, Conn,:Greenwood Press, pp. 3-23.
- Rozental, Andrés e Peter Smith (coordinadores) (2005), *Los Estados Unidos y México: construyendo una asociación estratégica*, Instituto México del Centro Wodrow Wilson-Consejo Mexicano de Asuntos Internacionales.
- Sherry, Adam (2004), *Foundations of U.S. Immigration Control Policy: A Study of Information Transmission to Mexican Migrants and the Role of Information as Deterrent at the border*. University of California, San Diego, CCIS, April.
- Verduzco, Gustavo (2005) *La migración mexicana a Estados Unidos Estructuración de una selectividad histórica* en <http://www.portal.conapo.gob.mx/publicaciones/migracion/MigracionContCamb/01.pdf>, visitada o 07 de febreiro de 2013.

Notas

1. A historicidade refírese a que ningunha outra corrente migratoria cara EU que proceda dun só país durou máis de cen anos.
2. A masividade susténtase en que non existe un fluxo migratorio de igual tamaño en EU como o mexicano, pois este alcanza a dúcias de millóns de individuos.
3. Respecto á veciñanza, os autores sinalan que se ben Canadá tamén é un país limdeiro con EU, os migrantes canadenses alcanzan unha moi pequena proporción fronte aos mexicanos.
4. O nome oficial e pouco coñecido destes convenios era *Programa mexicano estadounidense de prestación de man de obra*. Cf. Vélez Storey, Jaime, “Los braceros y el fondo de ahorro campesino”, en María Eugenia Anguiano e Miguel Hernández (editores), *Migración internacional e identidades cambiantes*, Zamora, COLMICH-COLEF, 2002, pp. 19-42.
5. “Como se sabe, o occidente de México é a rexión tradicional de onde saíron os maiores continxentes de man de obra migrante” (Durand e Massey, 2003:72). Segundo a proposta destes autores a rexión tradicional está composta polos estados de: Aguascalientes, Colima, Durango, Guanajuato, Jalisco, Michoacán, Nayarit, San Luis Potosí e Zacatecas.
6. Os chamados polleros ou coyotes.
7. Acta de Reforma de Inmigración e Responsabilidade Inmigrante de 1996
8. Entre outros: Cornelius, Sherry, Smith, Alonso.
9. Para construír o Ferrocarril no século XIX e principios do XX. Para transportar migrantes documentados e indocumentados na época dos convenios braceiros. Se ben na actualidade non funcionan máis os ferrocarrís de pasaxeiros, o ferrocarril de carga é empregado por migrantes que proveñen de Centroamérica e do sur do territorio mexicano, malia a perigosidade que representa viaxar deste xeito. Migrantes en tránsito que adquiren visibilidade recentemente.
10. Después dos atentados terroristas del 11 de septiembre del 2001, el presidente dos EU adquire a facultad legislativa de comandar ás fuerzas militares estadounidenses en contra de aquellos responsables de dichos sucesos; por consiguiente el Presidente George Bush declara a América en guerra en contra del terrorismo.
11. Vista desde esta perspectiva, a transformación que implica o desprazamento e a externalización do dispositivo fronteira pode ser descrita mediante tres niveis diferentes (Gil Araújo, 2005: 131; Monclús Masó, 2008: 369): nivel vertical-institucional, nivel xeográfico e nivel de externalización a outros actores.
12. Ubicado no estado setentrional mexicano de Tamaulipas.
13. Trátase de nenos que ingresaron de forma indocumentada en EU, foron socializados nese país, algúns son irmáns maiores cidadáns estadounidenses máis non teñen unha residencia legal. Este colectivo podería ser beneficiario se se aprobase unha reforma migratoria.
14. Desexábanse inmigrantes que fosen bos cidadáns de acordo á súa bagaxe relixiosa.
15. Preferíanse migrantes que fosen relixiosamente puros.
16. Debido a que o Estado dependía da economía das plantacións, preferíanse traballadores aos que se lles pagara o menos posible.
17. Segundo estimacións do Pew Hispanic Center en marzo de 2006.
18. Pete Wilson, ex gobernador de California, usou o lema “they keep coming...”, facendo alusión a que os mexicanos seguen chegando a EU.